

УДК 332.133.6

## АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ЕВОЛЮЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ВУЗЛІВ

Гомонай-Стрижко М.В.

*Здійснено аналіз еволюції промислових вузлів в інших країнах світу. Виявлено низку проблем функціонування територіальних промислових утворень в результаті трансформаційних процесів. Здійснення періодизація розвитку промислових вузлів та окреслена їх трансформація на останніх етапах.*

**Ключові слова:** промислові вузли, територіальні промислові утворення, інноваційний розвиток економіки, підприємство.

В XX-XXI ст. в різних країнах світу в умовах високорозвиненого виробництва еволюціонують тобто виникають, формуються і трансформуються різні форми розміщення виробничої діяльності (промислові вузли, промислові райони, промислові зони, технопарки, технополіси, логістичні центри тощо) - стійкі територіальні скупчення виробничих об'єктів, які характеризуються положенням в географічному і економічному просторі, розмірами, щільністю за різними показниками (основними фондами, зайнятістю тощо) та структурними особливостями (розташуванням окремих структурних елементів одних відносно інших). Від особливостей територіальної організації цих форм залежить додаткова ефективність виробництва як окремих поселень, в яких вони розташовані, так і економічної діяльності в регіоні в цілому. Адже, додаткову ефективність виробництва можна отримати за рахунок розташування на єдиній території, обладнаній спільною інфраструктурою, низки виробничих ланок тих чи інших форм розміщення виробничої діяльності в Україні.

Сучасні умови інноваційного розвитку економіки, глобалізаційні процеси та інші чинники суттєво модифікують форми розміщення виробничої діяльності. В розвинутих країнах світу цей процес протікає більш інтенсивно. Ось чому вивчення зарубіжного досвіду еволюції форм розміщення виробничої діяльності зокрема промислових вузлів є надзвичайно важливим і потрібним. З огляду на це, тема даної статті є актуальною, оскільки використання зарубіжного досвіду дасть можливість на практиці врахувати його в подальшому розвитку територіальної організації промисловості України.

Дослідити та оцінити особливості розвитку та трансформацію промислових вузлів в інших країнах світу для виявлення можливостей їх врахування в процесі розвитку промисловості України.

Значний розвиток промислові вузли одержали в економічно розвинутих країнах. За даними Л. Бернса (США), перші «плановані» промислові комплекси в США і Великобританії були створені наприкінці XIX століття. Напередодні Другої світової війни їх було в США близько 30, а до 1966 р. — більше 400. Причому більш 80% існуючих комплексів було створено після 1949 р. У 1958 р. з 673 промислових комплексів, що існували в усьому світі, більш половини було зосереджено в Америці, з них 302 — у США і 68 — у Пуерто-Рико [1, с.15-17].

У кожній економічно розвинутій країні існують свої методи планування, організації і експлуатації заздалегідь проєктованих промислових комплексів, у зв'язку з чим вони різні за формою, змісту і назвам.

У США, наприклад, промислові комплекси відомі під наступними назвами: «промисловий парк» («industrial park»), «промислова зона» («industrial trast»), «організований промисловий район» («organized industrial district»). Іноді вживається термін «ділянка індустріалізації» («industrial estate»), Л. Берні (1969).

Об'єктивно процес утворення промислових вузлів, у яких би формах і масштабах він не здійснювався, залежить насамперед від того, у чийх інтересах він здійснюється, якій меті відповідає. При капіталізмі — це забезпечення максимального прибутку, при соціалізмі - максимальне зростання виробництва при найменших витратах для більш повного забезпечення потреб членів суспільства, а також для забезпечення реалізації ідеологічних установок.

За даними Л. С. Бернса, у Сполучених Штатах Америки 92% планованих промислових комп-

лексів фінансувалося приватними компаніями і тільки 6% комплексів — змішаними приватними і державними об'єднаннями. В цій країні у створенні промислових комплексів основну участь відігравали приватні залізничні компанії, а також такі найбільші промислові компанії, як «Вестерн Електрик», «Дженерал Електрик», «Дженерал Моторс», «Інтернейшнл Харвестер» та ін.

За останні роки в зарубіжних країнах також підсилювся вплив державних органів на формування промислових комплексів. За даними консультативної групи Організації промислового розвитку ООН, цей процес має місце у Великобританії, Франції, Італії та в інших країнах. В Франції, наприклад, створенням промислових зон відає Центральне бюро облаштування території країни, що безпосередньо розпоряджається державними засобами, видачею субсидій, визначає пільги і т.д. В Італії створення індустріальних зон покладено на муніципалітети, а державні засоби, які мають підтримати ці зони, передаються у відання утвореної в 1950 р. Каси розвитку Південної Італії. У Великобританії промислові ділянки створюються під керівництвом трьох державних корпорацій, кожна з яких відає великим районом країн - Шотландією, Англією, Уельсом. Державні корпорації забезпечують на промислових ділянках енерго- і водопостачання, прокладають під'їзні колії, зв'язок, каналізацію, підводять газ, створюють - поштову службу, будують корпуси майбутніх підприємств. Потім ділянка здається в оренду приватним підприємцям на пільгових умовах. Звичайний термін оренди — 99 років. Корпорації спостерігають за подальшим розвитком ділянки, але втручатися в справи фірм мають право тільки у випадку порушення умов оренди («Перспективи створення промислових ділянок»..., 1969) [3, с.33-35].

В результаті викладеного та опрацьованих літературних джерел можна зробити висновок, що в інших країнах світу у розвитку промислових вузлів приділялося величезна увага. Це обумовлюється тим, що підприємства у складі промвузлів одержували додатковий прибуток від розташування їх на одній території.

Виникнення й існування промислових комплексів (вузлів) — процес об'єктивний. В основі його лежить науково-технічний прогрес, розширення можливостей одержання з тої самої вихідної сировини різноманітних продуктів, відкриття нових технологічних процесів, повної утилізації відходів виробництва, побічних продуктів і т.д., що неминуче зближає різні галузі промисловості і сприяє посиленню кооперації і комбінації продуктивних сил у різних формах.

Усі міста зіштовхуються з проблемою ефективності функціонування територіальних промислових утворень в їх межах в результаті трансформаційних процесів, які ведуть як до зміни форми цих утворень, так і до зміни їх ролі та місця у міських системах. Ці зміни в найближчій перспективі активізуватимуться ще більше, оскільки на порозі «інформаційного суспільства» очікується інтенсифікація впровадження нових товарів і технологій, виникнення та зростання потреби в нових кваліфікаціях і навичках, поява нових можливостей і нових складностей в сфері зайнятості. Це означає, що кардинально зміниться характер промислового виробництва, яке вже в найближчому майбутньому, практично, мало не відрізнятиметься від діяльності «білих комірців». Зазначимо, що така зміна вже відбувається в даний час, що породило ілюзію «деіндустріалізації» економіки, відвернуло увагу сучасних дослідників від проблем розвитку промисловості, зокрема від проблем розвитку сучасних територіальних промислових утворень в містах.

Як приклад можна розглянути найважливіші, з огляду на тему нашого дослідження, рішення Генерального плану Кракова. Проблеми розвитку територіальних промислових утворень в цьому місті виникла у 50-х роках в результаті соціалістичної політики, спрямованої на індустріалізацію його господарства. За 45 років м. Краків став одним з найпотужніших промислових центрів у Польщі. Регенерація промислових об'єктів тісно пов'язана з питаннями екології, економіки, технології виробництва, суспільних потреб тощо. У Генеральному плані Кракова акцентується увага на ролі розміщення виробничих територій у функціонально-планувальному зонуванні території міста Кракова:

- у центральній частині міста, де розташовано 2/3 частини промислових об'єктів;
- в наймоднішому районі м. Кракова, який має 6,5 км з осередком біля вокзалу, де сконцентрована промислово-складська територія.

Виробничі території в декілька разів перевищують територію старого міста. Вони межують з

житловою забудовою, втискаючись в її території, або щільно заповнюючи територію між житловими районами старої забудови і сучасною житловою забудовою. Така ситуація зумовлена великими інвестиціями у виробничий комплекс міста, які були здійснені у свій час.

Інвентаризаційні обстеження виробничих територій міста показали, що такі території є дуже великими, але вони повністю не задіяні. Особливо багато вільної території на ділянках виділених під склади, матеріальні бази і транспортне господарство. Розміщення цих територій у передмісті Кракова вимагає строгої ревізії для визначення подальшого раціонального їх використання.

Просторовий хаос, викликаний стихійним ростом промисловості Кракова, ще більше підсилюється за рахунок недбалого відношення до територій навколо підприємств. Такі території мали вигляд закинутих пустирів. Їх площа в сотні разів перевищує територію Краківського ринку (4 га). В результаті вони сформували так звані «мертві зони» у місті. Для того, щоб такі території виконували функції, які необхідні місту і які сприяли б розвитку останнього, необхідна рекультивація цих «мертвих зон».

Для поліпшення ситуації Генеральним планом Кракова пропонується зменшення виробничих територій із збереженням тих виробничих структур, які не руйнують міське середовище, з одного боку, і відповідають інтересам економіки міста, - з другого.

Реструктуризація промислових територіальних утворень пов'язана, а в багатьох випадках визначається реструктуризацією окремих промислових підприємств. У Західній Європі питання, що стосуються зміни функцій підприємства, вирішуються на законодавчому рівні, який враховує інтереси міста і підприємств. При цьому, рішення можуть бути найнесподіванішими. Так, в Австрії була проведена реструктуризація фабрики по виробництву домовин у новий житловий комплекс. При цьому, перепланування фабрики, зміна кольору її фасадів, і решта інших робіт було зроблено з врахуванням побажань майбутніх мешканців і сусідів. Роботи тривали на протязі 10 років і проводились поступово. Новий план передбачав частковий знос старих фабричних споруд для вивільнення територій і реалізації ідеї реконструкції двоповерхового зального простору фабричних приміщень у двох рівневі житлові будинки. Нова будова передбачала збереження існуючого ландшафту зі всіма його маленькими двориками і пасажами. Весь комплекс складає цілісне враження.

Ще одним цікавим прикладом є реконструкція старої фабрики в Лейчестері (Англія). Споруда була побудована по проекту відомого місцевого архітектора Вільяма Флінта у 1850 році і символізувала розквіт ткацької промисловості. У кінці 1980-х роках фабрика перестала функціонувати. У 1994 році стара споруда ткацької фабрики була включена у проект регенерації в складі центрального вузла набережної Гранд-Юніон каналу. Агенство HLM запропонувало свою схему реконструкції, яка включала будівництво серії офісів, художньої артистичної галереї, загальноміської площі, нової набережної і пішохідного мосту через Гранд-Юніон, який з'єднав новий Пекс-район з міським парком Кестел. Гармонійне поєднання старого і нового, застосування сучасних матеріалів і технологій та збереження основних архітектурно-композиційних прийомів старої фабрики, надали досить складній історичній забудові оригінального сучасного вигляду. Сьогодні стара фабрика, перетворена в новий будинок Пекс, знову стала гордістю Лейчестера.

У Західній Європі існує корисний досвід використання промислових територій і навіть самих промислових об'єктів для створення на їх основі рекреаційних зон. Найбільш популярне рішення проблеми реабілітації здоров'я міщан і міського середовища демонструють «парки-оазиси», «парки-тропіки» або самерленди (літні землі). Останні набагато легше створювати на територіях старих непотрібних підприємств, ніж на нових територіях, оскільки можна використати підведені основні комунікації, та існуючі конструкції.

«Міні-тропіки» - це парки, які створюються на конструкціях старих, покинутих фабрик, заводів, що засаджуються справжніми пальмами. В результаті такої рекультивації виникають пальмарії з ба-сейнами чудернацьких форм та з морською водою, піщаними берегами, шезлонгами і лежачками. Тут же відкривались тренажерні зали і корти, ресторани, фітобари, дитячі містечка та ін. Ціни були доступними для мешканців міста, що активізувало сімейний відпочинок в цьому місці. Отриманий досвід використання старих промислових споруд у містах дозволив спеціалістам формувати нові напрямки розгортання відпочинкового туризму.

Проблеми реструктуризації старих форм територіальної організації продуктивних сил у містах - промислових територіальних утворень у нові прогресивні форми є актуальними на сьогоднішній день для всіх постсоціалістичних країн, зокрема для країн колишнього Радянського Союзу. Про це засвідчують, наприклад, результати ретроспективного розвитку, аналіз сучасного стану та прогноз поступу російських міст, який міститься в доповіді "Міста Росії в XXI столітті: сценарії розвитку", розроблений Інститутом економіки міста (Москва). Згідно з назвою цієї доповіді, основний акцент у ній зроблено на ймовірних сценаріях розвитку російських міст і на можливому розвитку міської культури Росії в XXI столітті. Матеріали доповіді є, насамперед, відображенням думок експертів Інституту економіки міста. Наприклад, надзвичайно гострими є проблеми реструктуризації господарського комплексу Москви. Зараз у Москві промислові зони займають 21 тис. га, що становить майже п'яту частину території міста.

**Згідно з проектом нового Генерального плану розвитку Москви на період до 2020 передбачено** перетворення промислових підприємств в екологічно чисті господарські об'єкти, розширення зеленого будівництва, скорочення площ виробничих зон й багато інших заходів. При цьому, передбачено скорочення площ промислових підприємств до 15 тис. га. Будуть повністю ліквідовані 16 промислових зон, зменшиться площа 20 інших, зростуть вимоги до ефективності використання земель у всіх інших промзонах. Одночасно передбачається збільшення територій природного комплексу Москви з 30 до 35 тис. га, у тому числі природних територій з 22,5 до 25 тис. га. Планується зберегти й відновити єдину систему природних і відкритих озелених просторів. Забезпеченість москвичів територіями природного комплексу збільшиться з 34 до 40 кв. м/особу, у тому числі озелених територій загального користування з 17,3 до 24 кв. м/особу. Дуже важливо створити сьогодні єдиний зв'язаний природний комплекс Москви. Зв'язування буде проходити по колишніх руслах рік, по бульварах та інших відкритих природних територіях.

Іноді можна почути думку про недоцільність збереження промисловості в Москві й винятковій вигідності для неї міської скарбниці, банків, туризму, офісної сфери. Москва завжди була значимим промисловим центром Росії і розвиток столиці без промисловості ряд експертів вважає немислимим. Інша справа, що промислові підприємства повинні бути екологічно чистими й відповідати сучасним екологічним вимогам. Згідно з Генпланом, Москва залишиться великим промисловим центром, що використовує в дійсно представницьких масштабах високі наукові технології. Очікується, що структура промисловості зміниться й буде орієнтована на висококваліфікований потенціал населення. У порівнянні із сучасною структурою промисловості за генпланом бачиться абсолютно інше: високотехнологічні галузі, пов'язані з електронікою, приладобудуванням і рядом інших галузей. При цьому ставка робиться на машинобудування, легку промисловість. Тобто перевага віддається тим галузям промисловості, які вимагають винятково високого інтелекту при виробництві продукції.

Одночасно, намічено частковий територіальний перерозподіл місць розташування промислових підприємств у Москві. У центрі їхнє число буде однозначно скорочуватися, а от у серединному й периферійному поясі в окремих районах кількість промислових підприємств буде рости. З'явиться велика кількість малих підприємств, у тому числі й промислових, які будуть органічно вписані в території спальних районів. Це дозволить почасти полегшити роботу пасажирського транспорту, тому що не буде величезного доцентрового потоку зі спальних районів до серединної й центральної частин Москви. Уряд Москви ставить перед містобудівниками завдання планування додаткових місць праці поблизу житла москвичів, в ідеалі - у пішохідній доступності. Найближчим часом, коли почнеться корінна реорганізація серединного поясу міста, в якому міститься низка «мертвих зон», вивільняться ділянки, частина з яких займуть нові господарюючі об'єкти. При цьому, кількість промислових підприємств і чисельність зайнятих на них буде скорочуватися, а в установах комерційно-ділової й обслуговуючої сфер кількість працюючих зростатиме.

В перспективі Москва виконуватиме функції столичного і найбільшого в Росії міста - ділового, культурного, наукового центра міжнародного значення, у тому числі шляхом створення умов для функціонування й розвитку федеральних організацій науки, культури, вищої й середньої фахової освіти, підприємств, що виконують державне оборонне замовлення, для розвитку інфраструктури

підприємницької діяльності й туризму, для збереження й відновлення об'єктів культурної й природної спадщини.

Одночасно відбувається активний процес розробки планів економічного розвитку в російських містах. Міста займаються цією роботою як у рамках різних загальнодержавних, регіональних і міжмуніципальних програм, так і самостійно. У таких умовах досить складно одержати повне представлення про планування економічного розвитку на муніципальному рівні в Росії. Однак порівняльний аналіз даних про більш ніж 20 муніципальні плани і програми економічного розвитку, зібраних на сьогоднішній день у Фонді «Інститут економіки міста», дозволяє виявити їхні основні особливості. Перехід від короткострокових і антикризових програм до середньо- і довгострокових програм економічного розвитку

Як уже відзначалося, у середині 1990-х рр. XX ст. міста вибирали самі різні форми планування економічного розвитку - традиційні «Основні напрямки соціально-економічного розвитку», програми, плани і т.п. Вибір того чи іншого варіанта визначався поточною ситуацією в містах, що існує рівнем міського управління, системою переваг міських керівників. У більшості випадків ці документи мали короткостроковий характер, а складна економічна ситуація, у якій знаходилися міста, нерідко визначала їхній «антикризовий» статус. Програми і плани часто націлювалися на рішення оперативних задач, на ліквідацію кризових ситуацій в окремих галузях міської економіки і соціальної сфери.

Наприкінці 90-х рр. XX ст. ситуація якісно змінилася. На тлі визначеної стабілізації економічної ситуації в країні, установлення щодо стійких законодавчих «правил гри» у муніципальних утвореннях стали усвідомлювати необхідність переходу до довгострокового планування, орієнтованому на реалії ринкової економіки.

Збільшення тимчасової «глибини» планування було продемонстровано вже в першому із широко відомих планів - Стратегічному плані Санкт-Петербурга, у якому визначалася довгострокова стратегія розвитку міста. На 10-літній термін були розраховані, наприклад, Стратегічний план розвитку м. Череповця (1997) і Концепція стійкого розвитку м. Волгограда (1999), Концепція соціально-економічного розвитку м. Новосибірська - на «перші десятиліття XXI століття», цілий ряд документів розраховувався на п'ятилітній термін.

Своєрідність російського муніципального планування економічного розвитку полягає в тому, що воно відбувається в умовах, коли основні інституціональні перетворення на муніципальному рівні ще не відбулися. Не створені правове й організаційне середовище, економічні механізми, що регулюють ринки землі, майна, житла, не відрегульовані фінансово-бюджетні відносини і т.д. Відсутні традиції рішення проблем розвитку в рамках усього співтовариства, немає технологій залучення до цієї роботи підприємницького сектора і громадських організацій. Тому в програми все частіше включаються елементи системних перетворень, що дозволяють насамперед створити нормативне й інституціональне середовище для муніципального розвитку і розрахованих на тривалий ефект розвитку.

Зокрема, подібна тенденція відзначалася при розробці муніципальних програм у Ярославлеві, а також у чотирьох містах і районах Нижегородської області (Арзамас, Дзержинськ, Кстовський і Борський райони), що передбачалося готувати як «антикризові». У підсумку в ці програми був включений широкий комплекс заходів для реформування муніципальної економіки і соціальної сфери, таких як підвищення ефективності витрат місцевого бюджету, забезпечення стійкості і росту ефективності функціонування житлово-комунального господарства і міського пасажирського транспорту, стимулювання ринку землі і нерухомості, підвищення ефективності соціальної політики, розвиток системи іпотеки й інші. Самі програми в більшості випадків змінили свою назву з «антикризових» на «програми соціально-економічного розвитку».

Президент Російської Федерації, 7 листопада 1997 р. підписав Указ №1171 «О мерах по развитию наукоградов как городов науки и высоких технологий». Указом передбачений проведення федерального експерименту по відпрацюванню механізмів переходу наукоградів до бездотаційного розвитку і форм державної підтримки. Основою для проведення експерименту стала «Программа развития г.Обнинска Калужской области в качестве наукограда на 1999-2004 годы». Заходи

Програми розвитку припускають формування протягом 5-8 років ринкових механізмів і відповідної інфраструктури, що дозволять перетворити науково-технічний потенціал міста в основний ресурс економічного розвитку.

З метою створення умов для збереження і розвитку науково-технічного потенціалу м. Обнінська Калузької області і на підставі представлення Уряду РФ місту привласнений статус наукограда Російської Федерації на термін до 31 грудня 2024 року. Відповідний указ видав Президент РФ В. Путін.

Викликають інтерес і міжнародні технопарки. Так, у місті Цзинань функціонує (провінція Шаньдунь) українсько-китайський технопарк, який чи не найкраще презентує на світовому рівні українські ініціативи з розвитку наукового співробітництва двох країн.

Зазначимо, що у Китаї вже кілька років успішно працюють три українсько-китайських технопарки, найбільш великий з них перебуває у місті Цзинань – побратимі Харкова. В цих технопарках впроваджено в масове виробництво низку винаходів українських спеціалістів та вчених, зокрема спецодяг, стійкий до кислот, який необхідний для підприємств хімічної промисловості, рідину для обробки та захисту насіння і рослин від шкідників тощо.

Підсумовуючи слід наголосити, що низка країн світу в наш час демонструє вражаючі успіхи інноваційного розвитку. Серед них Нідерланди, Бельгія, Ірландія, Ісландія, Фінляндія, інші малі й середні країни Європи, а також Корея, Тайвань, Таїланд, Малайзія. Ці країни мають динамічні господарські системи, для яких характерні новітні форми продуктивних сил, в тому числі технопарки, технополіси та інші. Саме ці територіальні промислові утворення, які забезпечують високу ефективність діяльності, допомагають названим країнам все активніше інтегруватися в світову економіку, в якій по праву лідерами інноваційного розвитку вважаються США, країни Європи, котрі мають потужну науку, а високотехнологічні галузі переважають у структурі їхньої промисловості.

На основі наведених вище даних нами виділено кілька періодів розвитку промислових вузлів:

1 період – „Стихійний” - перша половина XVIII ст. (розташування підприємств на одній території). Власники виробничих об’єктів вбачали вигоду при розташуванні на одній ділянці їх закладів. Це дозволяло їм заощаджувати кошти при спільному будівництві трас, доріг, електромереж, водопостачання і т.д.

2 період – „Прогнозований” або „Комплексний” - XIX ст. Вигода від числа зовнішніх факторів розташування на одній ділянці.

3 етап – „Прогресивний” - XIX – XX ст. Поява спеціалізованих виробничих утворень які мали спільні технологічні процеси (ливарні, промислові парки, наукові міста).

4 період – „Новітній етап”, чи „Революційний” - XX – XXI ст. Заново будуються специфічні виробничі утворення.

Зазначимо, що в країнах третього світу всі історичні етапи можуть співіснувати. Але на сьогоднішньому етапі для України дуже важливо будувати нові форми територіальної організації промисловості. Тому Україна повинна використати зарубіжний досвід та уникнути стихійного періоду розвитку, який у розвинених країнах світу відбувся ще в XVIII ст. При цьому, важливо контролювати процес реструктуризації промислових вузлів, який в інших країнах світу отримав значний розвиток на двох останніх етапах у таких напрямках:

1.Збереження промислової функції в існуючих промислових територіальних утвореннях в умовах перетворення промисловості в науково-інноваційно-інформаційно-технологічну галузь.

2.Перетворення промислових територіальних утворень в науково-технологічні парки або в наукогради.

3.Трансформація промислових територіальних утворень в туристичні ресурси або рекреаційні зони.

4.Перетворення промислових територіальних утворень в нові територіальні форми продуктивних сил з традиційно-модифікованими або інноваційно-модифікованими або видами діяльності.

### ВИСНОВКИ

Пошук нових та ефективних форм організації і реструктуризації промислових об'єктів та створення нових форм є одним з найважливіших завдань регіоналістики. Особливо складним є розв'язання цього завдання у великих містах. Зарубіжний досвід починає проникати в Україну. Так, в Україні останнім часом активізувалися роботи по створенню промислових зон і технологічних кластерів, які відкриті для участі китайських компаній. Одна з них – Panda electronics – прагне розвинути діяльність у промзоні, яка створюється у передмісті Одеси. Цю компанію приваблює зручне географічне положення України, зокрема близькість до ринків Європи, Росії й Близького Сходу. Отже, розмістивши виробничі потужності в Україні, китайські підприємства змогли б істотно зменшити час, необхідний на транспортування товарів у Європу й, таким чином, одержали б можливість більш гнучко реагувати на потреби ринку [2].

Але, таке проникнення зарубіжного досвіду повинно здійснюватися з урахуванням традицій і умов життєдіяльності населення України.

Сказане ще раз підтверджує важливість ґрунтового вивчення зарубіжного досвіду еволюції форм розміщення виробничої діяльності з метою його доречного використання в Україні.

### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бочаров Ю.П., Филиваров Г.И. Производство и пространственная организация городов. - М.: Стройиздат, 1987. – 256 с., ил.
2. [http://www.isu.org.ua/viewnews/news\\_u/288](http://www.isu.org.ua/viewnews/news_u/288).
3. Деменев А.Л. Эффективность специализации и комплексного развития промышленных узлов. – Свердловск: Наука, 1980. – 89 с.